Novitates Theriologicae, Pars 15: 239–242 (2022)
Українське теріологічне товариство НАН України

Олександр Зоря — епідеміолог, знавець теріофауни Харківщини, колектор остеологічних колекцій

Ігор Загороднюк[1], Оксана Марковська[2]

[1] *Національний науково-природничий музей НАН України (Київ)*
e-mail: zoozag@ukr.net; orcid: 0000-0002-0523-133X
[2] *Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна (Харків)*

Zagorodniuk, I., O. Markovska. **Oleksandr Zorya, an epidemiologist, expert on the mammal fauna of Kharkiv region, and collector of osteological collections.** — An essay about one of the brightest researchers of mammals of the Slobozhansky region and the most active researcher of small mammals and their participation in the spread of zoonoses in the north-east of Ukraine. Oleksandr Zorya, a graduate of Kharkiv University, devoted his professional life to working at Kharkiv Regional SES, in the zoological group of the department of particularly dangerous infections. He mainly focused on small mammals and related zoonoses, but also devoted a lot of effort to the study of bats and rabies, hares and tularaemia, etc. He was one of the most active participants of many theriological conferences from 1987 to 2015.

Біографічні деталі

Зоря Олександр Васильович народився 19 жовтня 1954 р. в м. Харків. Після закінчення с. ш. (1971) навчався в кулінарному училищі та працював лаборантом кафедри зоології Харківського університету, потім служба в армії (10.1972–12.1974), і з 1975 р. знову лаборант кафедри, а у 1976–1981 й студент, одногрупник С. Тесленка; диплом під керівництвом О. Лисецького. Під час навчання в ХДУ працював кухарем 4 розряду на заводі Малишева.

Після ХДУ отримав розподіл до Харківської обласної СЕС, зоологом, де й працював усе професійне життя. Сюди він прийшов на місце В. Сивкова і працював у зоогрупі відділу ОНІ разом із В. Нагловим і Г. Ткачем (незмінно на Пролетарській, 3). Неодноразово намагався визначитися з темою дисертації, проте не раз отримував відмови професури (і в ХНУ, і ІЗАН). Дисертація планувалася про мікромаммалій у вогнищах зоонозів на Харківщині. Пішов за світи 27 жовтня 2015 р., похований на Слобожанському цвинтарі.

Рис. 1. Олександр Зоря на своїй дачі під Старим Салтовом, липень 2006 р.; передано з сімейного архіву.

Ключові наукові доробки

Доробки Олександра Васильовича представлені низкою наукових публікацій і великою за обсягом колекцією, переважно остеологічною і здебільшого з черепів дрібних ссавців, яку нам вдалося зберегти й попередньо описати.

Результати наукових досліджень викладено у 34 відомих нам публікаціях, які узагальнено у створеному нами профілі дослідника в Google Scholar ($h = 5$): https://scholar.google.com.ua/citations?user=PYOUiwMAAAAJ

Серед праць дослідника і праці про склад фауни, і про роль ссавців у епізоотіях, і про знахідки рідкісних видів, і про ссавців у живленні сов тощо. Трійка найцитованіших праць (за Google Scholar): «Ссавці Харківської області та їх видове багатство» (Зоря 2005), «Землерийки Харківської області, їхні ектопаразити та епізоотичне значення» (Наглов *et al.* 2006), «Дрібні ссавці як основні носії збудників геморагічної гарячки з нирковим синдромом на території Харківської області» (Зоря 2015). Мали високу згадуваність у публікаціях колег і його замітки у «Віснику зоології», як-от про строкатку степову (2001) або поширення на Слобожанщині миші курганцевої (1995). Серед примітних доробків дослідника також праці «Епізоотологічне значення степового бабака» (Токарский & Зоря 2007), «Епізоотологічна значимість вивчення пелеток птахів у розкритті прояву динаміки туляремійних процесів на північному сході України» (Зоря *et al.* 1998*a*), «Особливості розмноження, сезонних і багаторічних коливань чисельності *Mus musculus* у скиртах північного сходу України» (Зоря *et al.* 1998*b*), «Моніторинг мікротеріофауни Харківської області: підсумки 20-річного циклу спостережень» (Зоря 2010).

Олександр Васильович завжди брав активну участь у медико-біологічних і теріологічних конференціях, зокрема практично в усіх конференціях УТТ, включно з нарадами 1987–2002 рр. та теріошколами 1997–2015 рр.

Колекції Олександра Зорі є дуже вагомими; це унікальні регіональні вибірки, зібрані зоогрупою обласної СЕС, за участі Зорі, який приділяв морфологічним зразкам велику увагу. Для уявлення про обсяги матеріалу відмітимо, що на рік зоогрупа робила по 18 виїздів тривалістю 6 днів і відпрацьовувала 3 тис. пастко-діб, з 1989 р. норматив зменшили до 4 днів і 1200 п.-д.[1]

Загальний обсяг колекцій, переданих сім’єю О. Зорі на кафедру зоології ХНУ, — порядку 1000 екз., переважно дрібних ссавців. Проте є й великі, і серед них — череп росомахи, сарни, немала серія черепів бабака і велика (порядку 200 зразків) серія черепів зайця. Ці колекції являють собою «систему» коробок різного ґатунку (сигаретні, цукеркові, з-під паперу тощо), у яких вкладено переважно остеологічні зразки.

Колекція представлена здебільшого остеологічними зразками (скелетні рештки та черепи (ч) і тушками (т) дрібних ссавців:

[1] Після реорганізації обласних СЕС у 2012–2014 рр. ловлять зовсім мало, пару сотень пастко-діб на виїзд, і виїздів на рік — одиниці (напевно, не на всіх СЕС взагалі це роблять).

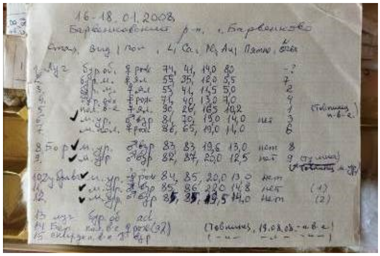

Рис. 2. Фрагмент колекційних ємностей з остеологічними матеріалами, переданий до кафедри зоології ХНУ родиною Зорі і приклад однієї коробки з розібраними пелетками. Фото О. Марковської.

Crocidura suaveolens (20ч, 5т), *Sorex araneus* (63ч, 5т), *Sorex minutus* (33ч), *Neomys fodiens* (7ч, 6т), *Talpa europaea* (1т), *Dryomys nitedula* (22ч, 8т), *Cricetulus migratorius* (28ч, 5т), *Lagurus lagurus* (4ч, 2т), *Myodes glareolus* (50ч, 12т), *Arvicola amphibius* (4ч, 3т), *Terricola subterraneus* (4ч, 1т), *Microtus levis* (163ч, 12т), *M. oeconomus* (34ч, 18т), *Micromys minutus* (11ч, 6т), *Apodemus agrarius* (30ч, 5т), *Sylvaemus sylvaticus* (101ч, 3т), *S. uralensis* (205ч, 3т), *S. tauricus* (12ч, 3т), *Mus spicilegus* (3ч), *M. musculus* (94ч, 3т), *Rattus norvegicus* (10ч, 3т), *Nyctalus noctula* (4ч, 2т), *Pipistrellus pipistrellus* (3т), *Eptesicus serotinus* (6ч), *Mustela nivalis* (2т). В колекції також є зразки інших ссавців: *Spalax microphthalmus* (5т), *Ondatra zibethicus* (4ч, 2т), *Spermophilus suslicus* (2ч), *Marmota bobak* (38ч), *Lepus europaeus* (208ч), *Mustela lutreola* (1ч), *Gulo gulo* (1ч), *Capreolus capreolus* (3ч), псові (2ч).

Серед іншого колекційного матеріалу є: • пелетки сов і хижих птахів (6 коробок з-під цукерок, 8 коробок з-під цигарок, 16 коробок з-під сірників, 1 коробка з-під кефіру, дві 100г коробки з-під кави та чаю, 450г коробка з-під печива, 200г коробка з-під масла); • послід хижих ссавців (послід *Vulpes vulpes* — 3 коробки з-під цигарок, 13 коробок з-під сірників; послід *Meles meles* — коробка з-під цигарок; послід *Martes* — коробка з-під сірників); • скелетні рештки з ловчих циліндрів (2 коробки з-під цукерок, 17 коробок з-під цигарок, 4 коробки з-під сірників); • фруктові кісточки та горіхи ліщини, поїдені гризунами (2 коробки з-під цигарок); • кришталики очей дрібних ссавців.

Чесноти, захоплення, суспільна робота, відзнаки

Олександр Васильович був зоологом, який усі зусилля своєї активності направляв на дослідження. Він завжди вирізнявся уважним ставленням до рекомендацій колег, покращуючи запланований результат або якість рукописів, ретельно все записував, зокрема й під час бесід на професійні теми. Він завжди прагнув успіху і докладав для цього відповідні зусилля. На Теріошколах він незмінно проводив майстер-класи з біобезпеки.

Ніколи не забував про фотоапарат, і завжди фіксував усі миті спілкування. Особливе місце в житті становила дача (Ст. Салтів), де він вирощував різну городину та виноград на вино, яким незмінно пригощав своїх гостей. З ним завжди було цікаво й весело. Любив пісню, зокрема й українську, і на дружніх прощальних вечірках кожної з конференцій ми мали змогу наслухатися його виконавських талантів і оксамитового баритона. Серед згадок про нього на форумі теріологів у Facebook: «Ми втратили один із символів Теріошколи, надзвичайно життєлюбну і добру людину» (Volodymyr Tyshchenko). Олександр Васильович був «зіркою» багатьох семінарів, і його вирізняли незмінна любов до колег, добрий гумор та оптимізм.

Література

Зоря, О. 2005. Ссавці Харківської області та їх видове багатство. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія Біологія*, **17**: 155–164.

Зоря, О. 2015. Дрібні ссавці як основні носії збудників геморагічної гарячки з нирковим синдромом на території Харківської області. *Праці Теріологічної Школи*, **13**: 87–90.

Наглов, В., Г. Ткач, А. Зоря. 2006. Землеройки Харьковской области, их эктопаразиты и эпизоотическое значение. *Праці Теріологічної Школи*, **8**: 175–185. URL

Токарский, В. А., А. В. Зоря. 2007. Эпизоотологическое значение степного сурка (Marmota bobak bobak Müll., 1776). *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Біологія,* Вип. 5: 112–115.

Зоря, А. В., В. А. Наглов, Г. Е. Ткач 1998a. Эпизоотологическая значимость изучения погадок птиц в раскрытии проявления динамики туляремийных процессов на северо-востоке Украины. *Птицы бассейна Северского Донца*. Харьков, Вып. 4–5: 74–82.

Зоря, А. В., В. А. Наглов, Г. Е. Ткач 1998b. Особенности размножения, сезонных и многолетних колебаний численности Mus musculus (Mammalia) в скирдах северо-востока Украины. *Вестник зоологии*, **32** (5-6): 83–88.

Зоря, О. 2010. Моніторинг мікротеріофауни Харківської області: підсумки 20-річного циклу спостережень. *В кн.: Моніторинг теріофауни.* За ред. І. Загороднюка. Луганськ, 65–72. (Серія: Праці Теріологічної Школи; Вип. 10). http://doi.org/10.15407/ptt2010.10.065

Загороднюк, І., О. Марковська. **Олександр Зоря — епідеміолог, знавець теріофауни Харківщини, колектор остеологічних колекцій.** — Нарис про одного з найяскравіших дослідників ссавців Слобожанщини та найактивнішого дослідника мікротеріофауни та її участі в поширенні зоонозів на північному сході України. Олександр Зоря, випускник Харківського університету, присвятив своє професійне життя роботі в Харківській обласній СЕС, у зоогрупі відділу особливо небезпечних інфекцій. Його основним об'єктом уваги були дрібні ссавці та пов'язані з ними зоонози, проте чимало зусиль дослідник докладав і до вивчення кажанів і сказу, зайців і туляремії тощо. Це був один із найактивніших учасників багатьох теріологічних конференцій 1987–2015 років.